

**SAJÁTOS NEVELÉSI IGÉNYŰ GYERMEKEK MOZGÁSFEJLESZTÉSE
TERÁPIÁS KUTYA SEGÍTSÉGÉVEL – KUTATÁSI TERV**

Szerzők:

Muntean Loredana (PhD)¹
Nagyvárad Egyetem (Románia)

Balogh Éva Zita²
Debreceni Egyetem HTDI (Magyarország)

Lektorok:

Árkosi Julianna (PhD)
Debreceni Egyetem (Magyarország)

Indries Mihaela (PhD)
Nagyvárad Egyetem (Románia)

...és további két anonim lektor

Muntean Loredana és Balogh Éva Zita (2024): Sajátos nevelési igényű gyermekek mozgásfejlesztése terápiás kutya segítségével – kutatási terv. *Különleges Bánásmód Interdiszciplináris folyóirat*, 10(2), 47-54. DOI [10.18458/KB.2024.2.47](https://doi.org/10.18458/KB.2024.2.47)

Absztrakt

Az állatokkal való terápiás kapcsolat a pszichés, a szomatikus és a szociális egészség szempontjából meghatározó, hiszen gazdagítja a funkcionális egész jóllétét (Bánszky és mtsai, 2012). Az állatokkal történő rendszeres kapcsolat megerősíti az emberekben a felelősségvállalás tapasztalatát, a ragaszkodást, feltétel nélküli elfogadást és szeretetet, mindemellett kialakít egyfajta biztonságérzetet bennünk, hiszen az állat léte már önmagában is csökkenti a szorongásos tüneteket, a magányt, a szociális izolációt. Emellett az állatokkal való közös időtöltés kedvez a különféle mozgások optimalizálásának. Jelen tanulmányban egy folyamatban lévő vizsgálat tervének bemutatására kerül sor. A vizsgálat fő célja kiemelni a kutyával asszisztált terápia fontosságát a sajátos nevelési igényű gyermekek mozgásának finomításában úgy, hogy a gyermekek heti rendszerességgel vesznek részt kutyával asszisztált terápiás foglalkozásokon, melynek során az anamnézis és a megfigyelések mellett egy, a speciális oktatásban elfogadott mérő skála segítségével (Portage skála) mérjük a gyerekek fejlődését. Feltételezésünk szerint az állatasszisztált terápia hatására a sajátos nevelési igényű gyermekek nagy-és finommozgása jelentősen pozitív irányba változik. A választott kutatási módszereink az esettanulmány és a megfigyelés. Az adatok feldolgozása egyaránt igényel kvalitatív és kvantitatív elemzést.

Kulcsszavak: mozgásfejlesztés, állatasszisztált terápia, kutya, SNI, gyerekek

Diszciplina: neveléstudomány, pszichológia

¹ Muntean Loredana (PhD). Nagyvárad Egyetem (Románia). E-mail cím: mt.loredana@gmail.com. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0734-5576>

² Balogh Éva Zita. Debreceni Egyetem HTDI, Pszichológia Doktori Program (Magyarország). E-mail cím: evezita@yahoo.com. ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-1581-8373>

Abstract**IMPROVING THE MOVEMENT OF SEN CHILDREN WITH THE HELP OF A THERAPY DOG**

The therapeutic relationship with animals is crucial for psychological, somatic and social health, as it enriches the well-being of the functional whole (Bánszky et al., 2012). Regular contact with animals strengthens people's experience of responsibility, attachment, unconditional acceptance and love, and also creates a sense of security, as the very existence of an animal reduces anxiety symptoms, loneliness and social isolation. In addition spending time with animals helps to optimise different movements. This paper presents of an ongoing research project. The main aim of our research is to highlight the importance of canine-assisted therapy in refining the movement of children with special educational needs by having them participate in canine-assisted therapy sessions on a weekly basis, during which, in addition to anamnesis and observations, we measure the children's development using a scale (Portage scale) that is accepted in special education. It is hypothesised that the animal-assisted therapy will have a significant positive impact on the large and fine motor skills of children with special educational needs. Our chosen research methods are case study and observation. Data processing requires both qualitative and quantitative analysis.

Keywords: animal assisted therapy, dog, children, special needs, movement development,

Disciplines: pedagogy, psychology

Bevezetés

A nemzetközi tudományban viszonylag új, de már elfogadott terület az állatok által segített foglalkozás és terápia az emberek számára (Lovas Kiss, 2023; Mező, 2023; Tóthné Babos, 2018). Az állatasszisztált beavatkozásokkal foglalkozó szakirodalom az állatasszisztált terápia nemzetközi non-profit Delta Society által használt definícióját használja (Chandler, 2012; Kruger és Serpell, 2010). Az állatasszisztált terápia (továbbiakban AAT) olyan célzott beavatkozás, amelynek során egy terápiás célt úgy érnek el, hogy egy speciálisan képzett állatot vonnak be a terápiás folyamatba. A foglalkozások az ember-állat kapcsolat jótékony hatásait is célozzák, és azt terápiás tényezőként veszik figyelembe. A terápiás célok nagyon sokfélék lehetnek: a mozgás javítása (koordináció, több mozgás kiváltása - például mozgásproblémákkal küzdő embe-
reknél), érzelmi, szociális, kognitív fejlődés, kommunikáció ösztönzése, életminőség javítása stb. Az állatasszisztált terápia olyan programozott beavat-

kozás, amely a terápiában javasolt célok és célkitűzések elérése érdekében speciálisan képzett terápiás állatokat használ, nem pedig a páciens személyes háziállatát. Az állatasszisztált terápia célja a kogníció és a fizikai működés javítása.

A kutyák hatása az ember egészségére

A terápiás állatok nem csak a mentális egészség terén hasznosak, az ember-állat kapcsolatnak fizikai, érzelmi és szociális előnyei is vannak (Bánszky és mtsai, 2012). Porter-Wenzlaff (2013) tanulmánya szerint már egyszerűen egy állat simogatása bizonyítottan csökkenti a stresszhormonszintet és növeli a szerotoninszintet, ami egy olyan kémiai anyag, amely támogatja a jó közérzetet. Sok embernél az állatokkal való interakció alacsonyabb vérnyomást, alacsonyabb pulzusszámot és kevesebb szorongást okoz.

A háziállattartás összefüggésbe hozható a kevesebb orvosi kezeléssel, a szívroham utáni magasabb túlélési arányokkal, a stroke valószínűségének

csökkenésével, valamint a koleszterin- és triglicerid-szintek csökkenésével (Porter-Wenzlaff, 2013). Az olyan tevékenységek, mint az állatápolás, a séta és az állattal való játék segíthetnek fenntartani vagy növelni az ember mozgásterjedelmét, egyensúlyát és izomtónusát. Emellett az állat éles érzeke arra is felhasználható, hogy figyelmeztesse a gazdákat egy közelgő egészségügyi problémára, például rohamra vagy alacsony vércukorszintre (Porter-Wenzlaff, 2013). Egy stresszes helyzetben egy állat pusztán jelenléte is majdnem annyira csökkentheti az ember stresszérzetét, mint egy támogató házastárs jelenléte. Allen és munkatársai (1996) emberek stressz-paramétereit vizsgálták kísérleti helyzetben. A kísérleti helyzetben a kísérleti személy házastársa, barátja és háziállata egyszerre volt jelen. Az eredmények azt mutatták, hogy a kísérleti személyek stresszmutatói a háziállat és a házastárs jelenlétében voltak a legkedvezőbbek.

A kutyák jelentősen hatással vannak az emberi érzelmekre. A pszichoterápia harmadik nagy irányzata, a humanista pszichológia élesen tudatosította bennünk a feltétel nélküli elfogadás és a követelések nélküli szeretet fontosságát az egyének lelki jóléte szempontjából. Mindezt egy állat is megteheti idomítás és odafigyelés nélkül. Egy kutya soha nem köti a szeretetét feltételekhez, ugyanolyan boldog, ha látja hazajönni a gazdáját, még akkor is, ha az éppen rosszul teljesített, kevés a pénze vagy egyéb problémái vannak. Ugyanakkor a kutya képes felismerni az emberi érzelmeket és megfelelő viselkedést produkálni. Megoszthatjuk vele fájdalmunkat és szomorúságunkat, képes együttérzően viselkedni. Ez azoknak is vigaszt nyújt, akiknek nincs más partnerük, vagy nehezen nyílnak meg az emberek előtt. Az állatok jelenléte serkenti az érzelmek spontán kifejezését, ami nagyon fontos a lelki - és ezáltal a fizikai - jólét szempontjából. Az állatoknak szorongásoldó hatása van (Wells, 2009), emellett Mező (2024) azt is kiemeli, hogy az emberi kreatív tevékenységeket is gyakran az állatok inspirálják.

A kutyák az emberi szocializációban is jelentős szerepet játszanak. Az állatok társaságot nyújthatnak és csökkenthetik a magányt. Akinek van állata, azt a társai is pozitívabban ítélik meg, és könnyebb kapcsolatot kialakítani velük. Messent egyik tanulmányában (1983, id. Cusack, 1988) azt találta, hogy amikor az emberek kutyával sétáltak, a séták 22%-ában más járókelők szólították meg őket, míg kutya nélkül ez a gyakoriság csak 2% volt. Ráadásul a beszélgetés időtartama hosszabb volt, amikor az ember kutyával sétált. A gyermekek számára nagyon fontos, hogy az állatokkal való kapcsolat átlátható szociális szabályokon alapuljon, így könnyebben felismerik a helyzetet, a jeleket és könnyebben reagálnak rájuk (Babos, 2013). A hiperaktív gyermekek gyengébb szociális beilleszkedése mögött álló gyengébb szociális helyzetfelismerő képesség nem okoz hátrányt a kapcsolatépítésben, és lehetőség van a kommunikációs stratégiák pozitív megerősítésére. Az állatokkal való kapcsolat során a gyermek kommunikációs jelzéseire azonnal érthető módon reagálnak, így könnyebben teremt kapcsolatot a cselekedetek és azok következményei között.

Az állatok terápiás célú felhasználása

Már jóval azelőtt, hogy bizonyítékot találtak volna arra, hogy az állatokkal való kapcsolat javítja a fizikai és mentális egészséget, az állatokat terápiás célokra használták. Az állatok terápiás célú használata azért lehet hasznos, mert az állatoknak természetes hajlamuk van arra, hogy kötődjenek az emberekhez. Egy jó terápiás állat ragaszkodni fog a gyermekhez és interakcióra törekszik vele. Ily módon az állatok elősegíthetik a meleg és biztonságos légkör kialakulását, amely önállóan is terápiás hatású lehet, és segíthet az embereknek elfogadni a felkínált beavatkozásokat. Az AAT általában nem tekinthető önálló kezelésnek. Az állatokat inkább kiegészítésként vagy más beavatkozásokkal kombinálva használják. Számos tanulmány (Kaye, 1984;

Ross és mtsai, 2009; Babos, 2013, Józsa, 2022) kimutatta, hogy a problémás gyerekekkel való munka nagyon hatékony lehet, ha állatok is részt vesznek benne. Az állatok az osztályteremben serkentik a tanulást, és pozitív hatással vannak az osztály moráljára (Kaye, 1984). A légkör nyugodtabbá válik, és a viselkedési problémákkal küzdő gyermekek viselkedése csökken az állatokkal való foglalkozás hatására. Az állatok megérintése és simogatása nyugtató hatású, és oldhatja a stresszt. Az állatok kiszámítható és feltétel nélküli szeretete pozitív érzéseket aktivizál a gyerekekben, és csökkenti az agressziót a csoportban.

Az állatokkal végzett tevékenységek során a gyermek mozgáskoordinációja is fejlődik, nemcsak a nagymozgások, hanem a szem-kéz koordináció és a finommotorika tekintetében is (Granados és Agís, 2011). A nagyobb izomkontroll a beszédszervek pontosabb irányítását is segíti, ami fizikailag javítja a beszédindítást. Az állatterápiák többféle vestibuláris ingerhez juttathatják a gyermekeket, így pozitív hatással lehetnek az idegrendszer fejlődésére, és javíthatják a kognitív képességeket is (Granados és Agís, 2011).

A kutya, mint a motoros fejlődés motiváló tényezője

A gyermekek egészséges testi fejlődéséhez fizikai aktivitásra van szükségük, és hogy a mozgás és a cselekvés számos kognitív funkció, például a nyelv, az érzékelés és az észlelés, valamint egyes értelmi képességek normális fejlődéséhez elengedhetetlen (Olds et al. 1994). A mozgásfejlődésnek nagy jelentősége van, mert a mozgás képessége nemcsak fizikailag, hanem intellektuálisan, érzelmileg és szociálisan is hatással van a gyermekekre (Poest et al. 1990). Azok a gyermekek, akiknek sikeres a motoros képességük, nagyobb önbizalmat és önbecsülést fejlesztenek ki (Bunker 1991), és hajlamosak jobban teljesíteni az iskolai teljesítményteszteken (Chisholm 1971). Bár az idegrendszer és így a viselkedés fejlődése folyamatos, és az élet során soha

nem ér véget, ahogy a fejlődő agy egyre inkább specializálódik az egyre összetettebb funkciókra, egyre kevesebb lehetőség van a szervezésre vagy átszervezésre, és egyre nehezebbé válik a nagyon új vagy váratlan kihívásokhoz való alkalmazkodás (gyakran megfigyelhető, hogy bár a gyerekek sok szempontból sérülékenyebbek, ugyanakkor rugalmasabbak is, mint a felnőttek.). A kutatók ezt a jelenséget *plaszticitásnak* nevezik (Doidge, 2011). A *plaszticitás* az agy rugalmasságát és alkalmazkodóképességét írja le, és arra is utal, hogy az agy szerkezete, a benne lévő kapcsolatok, és ezáltal a funkciók és képességek mennyire változtathatók. Az agy *plaszticitása* a kora gyermekkorban a legmagasabb, és még felnőttkorban is jellemző, de kevésbé elterjedt tulajdonság. Bár az agy rugalmassága 10-12 éves korig meglehetősen magas, a korai gyermekkor még az iskolai évekhez képest is sokkal több lehetőséget kínál. „A fizikai tényezők mellett minden esetben figyelembe kell venni a gyermekek pszichológiai és szellemi fejlődését is. A gyermekek fejlettségi szintjének átfogó értékelése ezért három fő szempontot foglal magában: morfológiai, fiziológiai és pszichológiai szempontokat. A gondolkodás és az intelligencia nagyban hozzájárul a mozgások tökéletesítéséhez, és ez a megállapítás fordítva is igaz. A képességek a gyermek fejlődésével párhuzamosan fejlődnek és tökéletesednek. Minél jobban érti az elvégzendő mozgást, annál helyesebben hajtja végre. E fejlődés részeként pozitív visszacsatolás történik: a testnevelés és a sporttevékenységek során helyesen végrehajtott mozgások és gyakorlatok pozitívan hatnak minden olyan területre, ahol mentális folyamatok zajlanak. A testkultúra és a sport pozitív hatása az agyféltekére az érzékeny impulzusok trofikus hatásában figyelhető meg, ami azt jelenti, hogy a test aktív részei aktiválják az agykéreg anyagcsere-folyamatait, és biztosítják az agy azon területeinek izgalmaságát, amelyek az irányításban vesznek részt, és nem elhanyagolható a mentális folyamatok stimulálása sem.” (Demeter, 1981).

Normális fejlődés esetén a csecsemőkor végére az idegrendszer fejlődésének, a megfelelő környezeti feltételeknek és a sok mozgásnak köszönhetően a gyermek a kezdeti koordinálatlan, nehézkes mozgásokból egyenes testtartásba kerül, és megteszi az első önálló lépéseket. A normális motoros fejlődéshez az idegrendszer és a mozgásszervek megfelelő szabályozása mellett optimálisan működő érzékszervek, megfelelő szintű éberség, jó figyelemfunkciók és adaptív viselkedés is szükséges. A mozgásfejlődés nemcsak új mozgásformákat tesz lehetővé, hanem a környezettel való kapcsolat minőségi változásainak és a manipuláció fejlődésének is alapja. A mozgás következtében az így létrejövő változások az idegrendszerbe vetülnek, és ennek következtében az agy szerkezete egyre összetettebbé és tagoltabbá válik, valamint egyéb pszichológiai funkciók fejlődnek ki. A kisgyermek első sorban a mozgás és a cselekvés révén ismeri meg a világot (Hajto, 2009).

Nemcsak a motoros viselkedés központi eleme számos kutya-gyermek kapcsolatnak, hanem a nagymotoros készségek és a nyelv fejlődése között is szoros kapcsolat áll fenn (Rarick 1980). Ahogy a motoros készségek fejlődnek és javulnak, úgy fejlődnek a nyelvi készségek is, de úgy tűnik, hogy ennek a kapcsolatnak van egy korhoz kötött határa. Chissom (1971) például erősebb korrelációt mutatott ki a motoros teljesítményteszteken elért pontszámok és a tanulmányi teljesítménytesztek között az óvodáskorúaknál, mint a harmadik osztályosoknál. Bár ez azt sugallja, hogy a kognitív-motoros kapcsolat az életkor előrehaladtával csökken, azt is mutatja, hogy a kapcsolat az óvodáskorú gyermekeknél nyilvánvaló.

Vizsgálati terv

A vizsgálat célja kiemelni az AAT hatékonyságát a sajátos nevelési igényű (továbbiakban: SNI) gyermekek nagy és finom mozgásának fejlesztésében. A minta és a kontroll csoport kiválasztása véletlenszerűen történik. A vizsgálat 9 hónapon keresztül

tart, egy iskolai tanév. A gyerekek felmérésére a Portage skála segítségével kerül sor a tanév elején és a tanév végén. Minden állatasszisztált terápiás foglalkozás alkalmával a megfigyelést is használjuk, mint vizsgálati módszer.

Hipotézisek

Feltételezzük, hogy a kísérleti csoportban részt vevő SNI gyermekek esetében, akik aktívan részt vesznek az AAT által nyújtott intenzív fejlesztésben, várhatóan jelentős fejlődés tapasztalható a nagy- és finom motorikus képességeik terén, amely jelenség szignifikánsan eltér a kontroll csoportban résztvevő SNI gyermekek fejlődésétől.

A vizsgálat során használt mérőeszköz

A vizsgálat során a Portage szintfelmérő teszt (származási hely: Nemzetközi, jóváhagyva a "Pszichológiai eszközök készlete a gyermekek/tanulók szakértelméhez és értékeléséhez", a 2002. március 7-i 218. számú kormányhatározat alapján, Románia) segítségével mérjük a program hatékonyságát. A Portage egy szűrőeszköz melyet óvodás (0-6 éves) gyermekek értékelésében használnak. A teszt-feladatokat úgy fogalmazták meg, hogy a szülő /pedagógus tudjon válaszolni, vagy közvetlenül értékelni tudja a gyermeket. A teszt 5 dimenzióban kínál komplex értékelést: Nyelvi, Kognitív, Szociális, Önkielégülés és Motoros (finom- és nagymotoros készségek). A Portage skála két fogalmat vesz figyelembe: a gyermek időrendi életkorát, amely a biológiai életkort jelenti, és a második fogalom szerint a gyermek szellemi életkorát vagy azt az életkort, amelyben a gyermek a felmérés időpontjában tart. Általánosságban elmondható, hogy minden gyermek rendelkezik bizonyos ismeretekkel és fejlettséggel több területen, minden életkornak megfelelően. Innen származik a „szellemi kor” fogalma, amely tulajdonképpen azoknak a tudásnak /készségeknek/viselkedéseknek/nyelvnek az összege, amellyel a gyermek egy bizonyos életkorban rendelkezik.

A vizsgálat során a Portage skála motoros dimenzióját használtuk. Ez a terület elsősorban a test izmainak durva és finom összehangolt mozgásával foglalkozik. A test nagy izmait érintő mozgások. A test nagy izmait érintő mozgásokat általában nagymozgásoknak nevezzük. Ilyen képességek lehetnek például az ülés, a kúszás, a járás, futás vagy labdadobás. A test finom izmait érintő finommotoros tevékenységek néha a nagymotoros készségek finomításai. Például a gyermek egy kis tárgy felé irányuló laza simogatása fokozatosan átváltozik irányított egészszezes fogássá, és végül kétujjas fogássá válik (a mutatóujj és a hüvelykujj között). A kétujjas fogás fontos finommotorikus feladat, és szükséges a ceruza használatának, a kockák egymásra helyezésének, a képek egymásba illesztésének és az ollóval való vágásnak a megtanulásához.

Ezek és más motoros viselkedések két okból is kulcsfontosságúak. Először is, ezek biztosítják a fejlődés más területeiről származó készségek kifejeződését, másodsor pedig a kognitív és a nyelvi fejlődés alapjának tekinthetők. A testi fejlődéssel foglalkozó szakemberek számos olyan motoros tevékenységet javasoltak, amelyek különösen fontosnak tűnnek. Az egyensúly és a testtartás egyaránt alapot nyújt a gyermeknek a mozgáshoz és a környezet megértéséhez. Stabilitás és egy adott pozíció megtartásának képessége nélkül a gyermek nehezen tanul meg új mozgásokat, vagy nehezen érti meg más tárgyak és saját maga viszonyát. A gyermek azért mozog, hogy felfedezze a tárgyakat és a körülötte lévő tárgyak közötti kapcsolatokat. Ezek a mozgások és a tárgyakkal való érintkezés – megragadás, fogás és manipulálás - segítik magának a tárgynak a természetének a megértését. A gyermeknek azt is tudnia kell, hogyan kezelje a tárgyakat, amikor azokat elé tárják - ha a gyermek nem tud úgy elhelyezkedni és megtartani egy pozíciót, hogy hosszú ideig aktívan manipulálni tudjon egy tárgyat, akkor nehézségei lesznek a tárgy megismerésében és megfelelő használatában. Bár egyes finommotoros készségek más durva motoros készségektől

függenek, sok nagymotoros és finommotoros készség egyszerre fejlődik. Mindkettő olyan fizikai feladat, amely különböző mértékű izomkontrollt és kéz-szem koordinációt igényel. Ezért a készséglétárban vegyesen szerepelnek, és a fejlődési sorrendjük szerint vannak elhelyezve. A gyermek fejlődésének és mozgásának tervezésének segítése nagyobb önállóságot és szabadságot biztosít számára, hogy irányítás és felügyelet nélkül mozoghasson. Ez a mozgásszabadság, legyen szó akár futásról, akár rajzolásról, elengedhetetlen a gyermek fejlődése szempontjából.

Elvárt eredmények

Az elvárásaink szerint feltételezzük, hogy a kutya hatására fejlődik a gyerekek: egyensúlyérzéke, nagymozgása, finom motorikája, téri orientációja, testsémája, pozitív attitűd alakul ki a gyerekekben a tanulás folyamatával kapcsolatban, és ez bizonyítható lesz a Portage teszt által felmért részképességek utótesztbeli eredményének szignifikáns javulásával.

Elvárásaink szerint növekszik a gyerekek motivációja a kutyával asszisztált órák alkalmával, mivel több sikerélményben lesz részük. A gyerekek szeretik az állatokat ebből kiindulva elképzelhető, hogy szívesebben vesznek részt ezeken a foglalkozásokon, és a kutya hatására csökken a sikertelenség érzése, és növekszik az önbizalmuk. Mindezt megfigyelési szempontsorok alkalmazásával és jegyzőkönyvvezetéssel tesszük alátámaszthatóvá.

A pedagógusok számára ez az terápiás módszer új ötletek alkalmazását eredményezheti. Bővül a tevékenységek köre, amivel a mozgásfejlesztés hatékonyságát növelhetik.

A mozgás területén várhatóan jelentős fejlődést mutatnak a gyerekek a nagymozgásban, mint például a járás, kúszás, mászás, hajítás. A mozgások összerendezettsége javulni fog a többszöri ismétléseknek köszönhetően és a hibajavítások hatására. A felesleges mozdulatok eltűnnek, a gyerekek többnyire képesek lesznek követni a tanár utasításait. Fejlődés várható a testséma és a térbeli tájékozódás

területén, mely elősegíti a saját test érzékelését és reprezentációját.

Mivel a játék lehetővé teszi a gyermek számára, hogy kapcsolatba kerüljön önmagával és a külvilággal, a kutyával való játékos foglalkozások alatt a cselekvés öröme és a játék megélése mellett a gyerekek egyre bátrabban és biztonságosabban mozognak minden környezetben.

Ezeket az eredményeket statisztikailag a Jasp programmal fogjuk feldolgozni miután sikeresen regisztráltuk az utótesztek eredményeit is.

Irodalom

- Allen, K., Blascovich, J. (1996): Anger and Hostility among Married Couples: Pet Dogs as Moderators of Cardiovascular Reactivity to Stress. *Psychosomatic Medicine*, 58. 59.
- Babos, E. (2013). Állatasszisztált terápia : módszertani előtanulmány óvodáskorú gyerekek kutyával történő fejlesztésére. *Alkalmazott Pszichológia* 15 : 3. 59-81
- Bánszky, N., Kardos, E., Rózsa, L., Gerevich, J. (2012). Az állatok által asszisztált terápiák pszichiátriai vonatkozásai. *Psychiatria Hungarica*. 27 (3). 180-197.
- Bluma, M. Shearer, A. Frohman & J. Hilliard (1976). *Portage projekt*, CESA 12, Box 564, Portage, Wisconsin 53901, U.S.A. Fordítva román nyelvre
- Bunker, L. K. (1991). The role of play and motor skill development in building children's self-confidence and self-esteem. *The Elementary School Journal* 91: 467-471. DOI [10.1086/461669](https://doi.org/10.1086/461669)
- Chandler, C. K. (2012). *Animal Assisted Therapy in Counseling*. 2nd ed. Routledge, New York.
- Chissom, B. S. (1971). A factor analytic study of the relationship of motor functions to academic criteria for first and third grade boys. *Child Development* 42: 1133-1143.
- Cusack, O. (1988): *Pets and Mental Health*. The Haworth Press, New York-London.
- Demeter, A. (1981): *Sport im Wachstums- und Entwicklungsalter*. Anatomische, physiologische und psychologische Aspekte. Johan Ambrosius Barth, Leipzig.
- Doidge, N. (2011). *A változó agy - Elképesztő történetek az agy kutatás éhonalából*. Park Könyvkiadó, Budapest.
- Granados, A. C., Agís, I. F. (2011): Why Children With Special Needs Feel Better with Hippotherapy Sessions: A Conceptual Review. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine*, 17 (3). 191-197.
- Hajtó, K. (2009). A mozgásfejlesztés lehetőségei és szemléleti kérdései a korai intervenció gyakorlatában. *Gyermekorvos továbbképzés*, 8 (5)., 208-213
- Józsa, T. (2022). Az állatasszisztált terápiák jelentősége az autizmus spektrum-zavarok kapcsán gyógyítói és szülői szempontból. *Gyermekgyógyászat* 73 : 248
- Kaye, D. M. (1984): Animal Affection and Student Behavior. In Anderson, R. K., Hart, B. L., Hart, L. A. (ed.) (1984): *The Pet Connection – Its Influence on Our Health and Quality of Life*. Minnesota. 101-105.
- Kruger, K. A., Serpell, J. A. (2010): Animal-assisted interventions in mental health: definitions and theoretical foundations. In Fine, A. (ed.) (2010): *Handbook on Animal-Assisted Therapy*. 2nd ed. Elsevier Inc.
- Lovas, Kiss A. (szerk)(2023).*Tanulmányok az ember és állat kapcsolat értelmezéséhez I*. Debreceni Egyetem, Antroozoológiai kutatócsoport, Debrecen.
- Mező K. (2024). *Az állatok inspiráló hatása, avagy hogyan járulnak hozzá az állatok az emberi kreativitás fejlődéséhez*. Megjelenés alatt.
- Mező, K. (2023). A naturalista (természeti) területen kiemelkedő képességű személyek fejlesztése az állatasszisztációs foglalkozások által In: Lovas, Kiss Antal (szerk) (szerk.) *Tanulmányok az ember és állat kapcsolat értelmezéséhez I*. Debreceni Egyetem, Antroozoológiai kutatócsoport, Debrecen. 207-219.

- Olds, A. R., Kranowitz, C. S., Porter, R. and Carter, M. (1994). Building in opportunities for gross motor development. *Exchange* 97: 31–50.
- Poest, C.A. (1990). Challenge Me to Move: Large Muscle Development in Young Children. *Young Children*, 45, 4-10.
- Porter-Wenzlaff, L. (2013). New Service Roles for Animals: Year in Review 2013. Retrieved January 23, 2015, from Encyclopedia Brittanica: www.britannica.com/
- Ross, S. B. (2009): Treatment options at the farm and wildlife center. www.greenchimneys.org
- Tóthné, Babos E. (2018). Állatassisztált terápia hatékonyságvizsgálata és alkalmazási lehetőségei gyermekeknél. Disszertáció. ELTE, Pszichológiai Doktori Iskola.
- Wells, D. L. (2009): The Effects of Animals on Human Health and Well-Being. *Journal of Social Issues*, 65. 523–543. DOI [10.1111/j.1540-4560.2009.01612.x](https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2009.01612.x)